

Akkor fejtjük meg a költő utolsó kezevonásainak értelmét, ha József Jolán könyvének lapjairól hagyjuk magunkra zúdulni a szárszói napok vacogtató légkörét, az esős, sáros november, a sivitó balatoni szél leverő hatását, aztán idézzük az egyetlen meleget adó kályha körül összebúvó kis család képét, emlékezünk a Flórát váró, reményét belévető költőre. S mikor mindez odavetül az utolsó négy sor mögé, a jövőről lemondó költőből még mindig megismerjük a közösségi embert, aki a maga élete értelmetlenségének hitében sem feledkezik meg a másik ember-ről: legalább az legyen boldogabb...

Nem ez az egyetlen „leszámolás” és „összegezés” József Attila életművében. Az utolsó versek mindegyike ilyennek tekinthető. S a költő sosem egy versével fogalmazza meg az utókornak végrendeletét. Még Juhász Gyula is hány testamentumot, epitáfiumot, búcsút, „utolsó” verset írt. József Attila utolsó versének jelentőségét sem akarjuk megnövelni azzal, hogy valami különös, életműve egészének tanulmányától elütő értelmet tulajdonítanánk neki. Mégis, van valami rendkívüli lélektani varázsa a halálos ágyon kimondott utolsó szavaknak. *Ultima verba*. A költő utolsó szavai ezek voltak, ezt suttogta reggeli imaként ama utolsó napon.

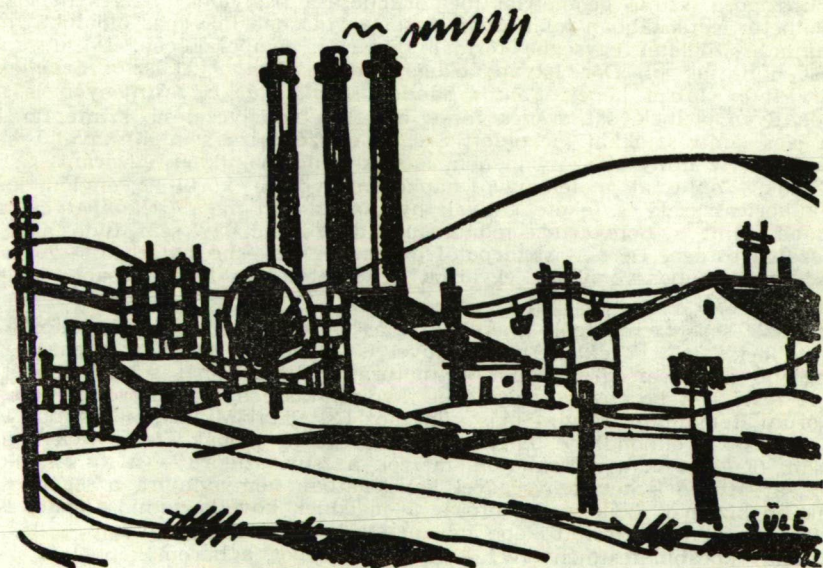
Akkor már tudhatta, mitévő lesz. A Victor Hugo verséből kiolvasott „jelek” nemcsak titkos „figyelmeztetések” voltak a végső tetre, hanem még – ahogy Németh Andor írta – a tennivalók „szcenáriumát” is megadták.

*La conscience humaine est morte; dans l'orgie,
Sur elle il s'accroupit; ce cadavre lui plaît;
Par moments, gai, vainqueur, la prunelle rougie,
Il se retourne et donne à la morte un soufflet.*

Il s'accroupit – eszébe jutott vajon a régi verssor: *vonat elé leguggolni?* *La prunelle rougie* – a mozdony vörös lámpájára emlékeztette?

(Ő már nem fordíthatta le; Somlyó György átültetésében így ismerjük:

*A lelkiismeret halott; e vad tivornyán
rátérdel ő; e szép holttest tetszik neki;
Olykor visszatekint, szeme vérben forogván,
A víg győztes és a holtat pofonveri.)*

Süle István: Gyár